

megoldást – amely az egész könyvön végigvonul –, hogy az egyes jelentős tudósok életrajzát (általában fényképükkel vagy a róluk készült rajzzal kiegészítve), illetve jelentős eredeti cikkek újraközlését, vagy speciális berendezések és módszerek ismertetését, illetve különleges megjegyzéseket, bizonyos nyomdai jelekkel elkülönítve, a szöveg folytonosságától kiemelve jeleníti meg. Vértes Attila most tárgyalt írásában például ilyen formában közli Henri Becquerel és Maria Skłodowska-Curie rövid életrajzát, valamint az előbbi egy és az utóbbi – munkatársakkal írt – két, a Comptes Rendus-ban 1898-ban megjelent cikkét a polóniumról és a rádiumról – magyar nyelven.

Az első részben a sort ugyancsak Vértes Attila zárja a transzurán elemek és a maghasadás felfedezéséről szóló beszámolóival. Közben lépésről lépésre haladnak az egyes tanulmányok a radioaktivitásra vonatkozó első ismeretek gyarapodásának (ezt Schiller Róbert írta) és az atommag felfedezésének bemutatásával. Ez utóbbi szerzője Vértes Attila, majd külön-külön tanulmányokban bemutatja Hevesy György munkásságát, továbbá a mag sugárzás anyaggal történő kölcsönhatását, a neutron felfedezését, végül az anyag alapvető részecskéire vonatkozó alapvető ismereteket („részecskefizika”). Mindezt a fejlődést nagyjából időrendben követve.

Ebbe a többé-kevésbé időrendi sorrendbe illeszkedik bele Berei Klára cikke a Szilárd-Chalmers-effektusról és Lévy Béláé a mesterséges radioaktivitásról. Külön tanulmány szól a magyar vonatkozásokról (Radnóti Katalin és Inzelt György) ebben a részben. Itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányokban általában szinte kivétel nélkül szó esik az adott terület magyar kutatóiról és eredményeiről. A következő tizenegy tanulmány közül az első

a nukleáris energiahasznosítással foglalkozik (Szatmáry Zoltán) az első reaktoroktól a legmodernebbekig bemutatva a fejlődést.

Lévy Béla második tanulmánya a pozitronannihiláció és a pozitronium fundamentális jelentőségével és alkalmazásaival foglalkozik.

A Mössbauer-effektus egyike a legszélesebb körben alkalmazott fizikai jelenségeknek. Erről ír részletesen Klencsár Zoltán.

„Ma már több-kevesebb pontossággal képesek vagyunk megmagyarázni a természet felépítő kémiai elemek gyakoriság-eloszlását...” írja Fülöp Zolt és Gyürky György abban a tanulmányban, amely beszámol az elemek létrejöttéről a világmindenségben.

A részecskefizika fejlődése, jelen helyzete és megoldatlan problémái a tárgya Horváth Dezső írásának, amely a könyv egyik leghosszabb tanulmánya. Az elméleti kérdések tárgyalásán túlmenően a tanulmány a gyorsítók fejlődését és más fontos kísérleti technikákat és megoldásokat is bemutatja.

Az atommagok hiperdeformált állapotaikban nem gömb vagy ellipszis, hanem körte alakúak. Ezekről és más egzotikus alakú magokról, illetve magállapotokról ír Krasznahorkay Attila.

A kötet másik leghosszabb tanulmánya, a Fúziós átom című, a könnyű atommagok egyesülésén alapuló fúziós energiatermelés megvalósítására vonatkozó kísérletekről szól a kezdetektől a széles nemzetközi összefogással Cadarache-ban 2007-ben elkezdett ITER építéséig, amely még mindig csak „előfutára” az energiatermelő demonstrációs erőműnek. Ez utóbbi elkészülte csak 2030-ra várható. A szerző Zoletnik Sándor röviden kitér a fúziós energiatermelés másik lehetőségére is, az ún. inerciális megoldásra, ami mikrorobbantásokkal valósítható meg.

A sugárkémiaival, illetve a sugárbiológiával foglalkozik Wojnárovits László és Köteles György két következő különálló tanulmánya. Minkét terület nagyon fontos a gyakorlati alkalmazások szempontjából is. Az előbbi széles körű ipari alkalmazásra talál például a polimerizáció révén bevonatok készítésével vagy autógumi vulkanizálásánál a tartósság növelésére, az utóbbi nélkül viszont nem képzelhető el a sugárvédelem, illetve a káros és a tolerálható dózisos megállapítása.

Az utolsó két tanulmány az orvosi alkalmazásokkal foglalkozik, és pedig Környei József, Sárándi István, Szilvási István és Tóth Gyula a szervezetbe bevitt radioaktív készítmények felhasználásával gyógyászati és diagnosztikai célra (PET), Zaránd Pál pedig a terápiás besugárzásokkal a rákok különböző fajtáinak a kezelésében. Ez utóbbi különös súllyal tárgyalja a megfelelő magyarországi fejlődést és helyzetet.

Jobboldali? Hagyomány?

A Romsics Ignác szerkesztette, *A magyar jobboldali hagyomány* című kötet 17 tanulmányt tartalmaz. Ifj. Bertényi Iván *A századelő politikai irányzatai és Tisza István*, Püski Levente *A választási rendszer és parlamentarizmus a Horthy-korszakban*, Olasz Lajos *A kormányzói jogkör*, Turbucz Dávid *A Horthy-kultusz*, Ablonczy Balázs *Bethlen István és Teleki Pál konzervativizmusa*, Spannenberg Norbert *A politikai katolicizmus*, Békés Márton *A legitimisták és a legitimizmus*, Vonyó József *Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa*, Paksa Rudolf *Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években*, Ungváry Krisztián *Szociálpolitika, modernitás és antiszemitizmus Imrédy Béla politikájában*, Kerepeszky Róbert *A Turul szövetség*, Ujváry Gábor *Klebesberg*

A könyv szerzői között a szakterületek „széles spektruma” van képviselve, és pedig fizikusok, kémikusok, biológusok, orvosok, mérnökök, jelezve a nukleáris tudományok valóban interdiszciplináris jellegét és egyúttal széleskörű alkalmazásait is.

A könyvben közölt egyes tanulmányok tulajdonképpen önállóan is megállják a helyüket, de így együtt egy kötetben kézikönyvként szolgálhatnak, és „... érdekelni fogják a szakterületen munkálkodó kollégákat, sőt, talán még más, természettudományos területek kutatói számára is hasznos olvasmányok lesznek...” – írja a kötet szerkesztője az *Előszóban*. Éppen ezért egy tárgymutató nagyon hasznos lett volna, és emelné a könyv használhatóságát. (*Szemelvények a nukleáris tudomány történetéből – Gondolkodók, gondolatok, eredmények. Bp.: Akadémiai Kiadó, 2009. 487 p.*)

Berényi Dénes
az MTA rendes tagja

Kumo és Hóman Bálint kultúrpolitikája, Romsics Gergely *Történetpolitikai gondolkodók*, Gyurgyák János *Szélsőjobboldaliság a népi mozgalomban*, Zeidler Miklós *Revíziós tervek és irredenta kultusz*, Egry Gábor *Erdély-képek és mítoszok*, Nicolas Bauquet *A mindszentizmus* címen tette közzé írását.

A tanulmányok jó színvonalúak, minden esetben látható, hogy a szerzők alaposan ismerik kutatásaik tárgyát. A szerkesztőt dicsérem, hogy olyanokat kért fel, akik választott témájukban már elmélyült, monográfiákban összegzett kutatásokat végeztek. A közölt ismeretanyag megbízható, az értelmezések a hazai és nemzetközi összefüggések ismeretét bizonyítják, az értékelések visszafogottak és tárgyyszerűek, jórészt mentesek a megszokott ideológiai sémáktól. A kötetet jó szívvel ajánlhatjuk a Magyarország huszadik századi törté-

ténete iránt érdeklődő olvasóknak, de a szakmabelieknek is.

Egy recenzió keretében természetesen nem térhetünk ki a tanulmányok által felvetett egyes témákra. Ám nem kerülhetjük ki, hogy ne tegyük fel a kérdést: mi az, ami egy kötetbe szervezi ezeket az írásokat. Mi az, ami összefüggést teremt például Tisza István és Szálasi Ferenc, Szekfű Gyula és Sértő Kálmán, az (elitista) liberalizmus és a hungarizmus, a („régí” vagy „új”) konzervativizmus és a („jobboldali”) radikalizmus között, illetve az, ami ezt a „hagyományt” elválasztja egy másik „hagyománytól” vagy „hagyományoktól”. És mi magyarázza, hogy például bekerült a kötetbe a „mindszentyizmus”, de kimaradt a Barankovics-féle kereszténydemokrácia vagy az 1945 utáni Kisgazdapárt? Hiszen létezésükkor mindkettő „jobboldalinak” számított. Azaz: mit jelent a könyv címében megjelenő „jobboldali”, és mit a „hagyomány” ebben az összefüggésben.

A válasz nem egyszerű. Munkám során magam is tapasztalom, hogy a politikai gondolkodás-történet művelésének talán legnagyobb nehézségét az a szemantikai probléma jelenti, amit Szűcs Jenő a „szavakban rejlő zsarnokság”-nak nevez. „A fogalmak, s a hozzá kapcsolódó intellektuális és emocionális tudattartalmak nem a történelem felett lebegő platóni ideák gyanánt, hanem meghatározott struktúrák és gondolati mechanizmusok szükségleteit fejezik ki. Vannak fogalmak, melyek történetisége kevesebb problémát jelent. Ha azt mondjuk: szék vagy asztal, kevesebb óvatosságra van szükség, mert [...] lényegében ugyanazokat a szükségleteket elégitették ki, mint manapság. [...] Nem ilyen egyszerű a dolog afféle fogalmak esetében, mint ‘társadalom’, ‘nemzet’ vagy ‘haza’. Ezek olykor lényegi tartalmukat, domináns kép-

zeteiket tekintve mást jelentettek, mint ma, mert a társadalom és a gondolkodás egészen más struktúráját tükrözték, más szükségletek szolgálatában álltak.” (Szűcs Jenő: *A nemzet historikumuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge. Hozzászólás egy vitához*. In: Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Budapest: Gondolat, 1974, 121.)

A politikai nyelv szavainak használatánál még nagyobb nehézségekbe ütközünk. Megszokhattuk, hogy e szavak egyidejűleg is kettős jelentést hordoznak. Például a pártok elkülönítésére szolgáló fogalmak merőben mást jelentenek, ha egy politikai erő önmeghatározásként, vagy ha ellenfele megnevezésre használja. Mintha nem is ugyanarra vonatkozna; más tartalmat fejez ki a „liberális”, ha egy liberális, és mást, ha egy konzervatív mondja. És természetesen így van fordítva is.

Hasonlóan viselkedik politikai műszóként a „jobb” és a „bal” is. E szavak jelentése mindig egy politikai struktúrához és az ezáltal meghatározott *politikai* látószöghöz, azaz a politikai gondolkodásra jellemző fogalomalkotás és fogalomhasználat sajátosságaihoz kötött. A politikai gondolkodás fogalomalkotásának egyik jellegzetessége pedig az, hogy – Reinhart Koselleck szavait használva – aszimmetrikus ellenfogalmakat hoz létre. A görögnek ugyebár a barbár, a kereszténynek a pogány, a mensch-nek az un-mensch az ellenfogalma; természetesen a fogalompárok második tagját az első tag nézőpontjából szemlélve. (Reinhart Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Budapest: Jósöveg, 1997) Így van ez a jobb és a bal esetében is a politika nyelvzetében. Gyakran tapasztaljuk, hogy jobb- vagy baloldali politikus számára a másik oldal a „rossz”, enyhébb esetben az ostobaság megtestesítője. Olyan megkülönböztetésről van szó,

amely nem a leírást, hanem a megbélyegzést szolgálja.

Számunkra ugyancsak kérdéses az efféle fogalmaknak a tudományban való alkalmazhatósága. Egyrészt persze használatuk elkerülhetetlen. A „jobb” és a „bal” vagy kétszáz éve kétségtelenül folyamatosan jelen van önmeghatározásként és ellenségképként az európai típusú társadalmi fejlődés keretein belül kialakuló politikai rendszerekben. Nemritkán olyan formában, hogy elvetve e dichotómia mindkét elemét, egy politikai erő önmagát „középként”, vagy „harmadik útként” határozza meg.

A történésznek, a politológusnak valamit kezdenie kell a politikai diskurzusok szóhasználatával. A politika nyelvezetében feltűnnek e szavak, s a kutató nem tekinthet el a vizsgált korszak szótárától. Ám korántsem mindegy, hogy e kategóriákat hogyan alkalmazza. Úgy-e, hogy feltárja a korszakban érvényes jelentéseiket önképként és ellenségképként egyaránt, vagy pedig – miként Romsics Ignác teszi az európai és a magyar jobboldal alapítványi leírására vállalkozó bevezető írásában – meghatározza az „igazi” jobboldaliság és az „igazi” baloldaliság karakterisztikumát, azaz megalkotja az „örök” jobboldaliság és az ugyancsak „örök” baloldaliság fogalmát.

De vajon lehetséges-e ez? Változtathatók-e „megismerési kategóriáivá” (Koselleck), a politikai tagoltság leírására alkalmas „rendszer” szimmetrikus fogalmaivá e kategóriapár elemei? Alkalmassá tehető-e arra, hogy a politikai tagoltság tértől és időtől, szituációtól függetlenül alkalmazható osztályzás alapjai legyenek? Kiiktathatók-e belőlük azok az „intellektuális és emocionális tudattartalmak”, amelyek „meghatározott struktúrák és gondolati mechanizmusok szükségleteit fejezik ki”?

Nos, erről sem a bevezető tanulmány, sem pedig az egyes tanulmányok szóhasználata nem győzött meg. A kötet elolvasása után sem tudom, mi köti össze Tisza Istvánt Szálasiival, Szekfű Gyulát Sértő Kálmánnal, a (konzervatív? elitista?) liberalizmust a hungarizmussal, túl azon, hogy nem baloldaliak. Azaz nem válik világossá, hogy mi a jobboldaliság „örök”, korokon és határokon átívelő „igazi” tartalma, s persze az sem, hogy mik volnának ellenfogalmának, az „igazi” baloldaliságnak változatlan tulajdonságai. Igaz, a mérsékelt/szélsőséges kategória-pár bevezetésével a kötet lehetőséget teremt bizonyos különbözőségek megjelölésére, ám ezt mégiscsak egy dichotóm szerkezetben teszi. Azt hiszem, egy ilyen rendszertan legalább annyi problémát vet fel, amennyit megold, s nem ad segítséget a politikai családok meghatározásához és elkülönítéséhez. Így vagyunk természetesen más politikai fogalmakkal is, például a liberalizmussal, a konzervativizmussal, a szocializmussal is. Ezek „igazi”, „örök” tartalmának meghatározása ugyanilyen nehézségekkel jár. Ez esetben sem jelölhetjük meg ugyanis a végső ítélet kimondásra hivatott legfelső fórumot.

Nem tudjuk elnyomni gyanúnkát, hogy a kötet címéből kiemelt másik fogalom, a ‘hagyomány’ adja meg e számunkra kétséges eredményekhez vezető módszertani vállalkozás magyarázatát. Úgy látjuk, ez köti össze a jelent múlttal, a mai magyar párttagoltságot az „örök” jobbal és ballal. Mi legalábbis úgy véljük politikai gondolkodástörténeti kutatásaink alapján, hogy a hagyomány a mindenkori jelenhez kötődik, teremtett, és nem azonos a megtörtént dolgok halmazával, a múlttal. A hagyomány nem a mi és hogyan történt, hanem a *kik vagyunk?* (esetleg: *kik ök?*) kérdésére ad választ, s ha jól sejtem, e

válasz mindenekelőtt a cselekvéshez, a politikai hagyomány a politikai cselekvéshez kötődik. A hagyományteremtés nem a múlt megértésére, leírására irányul, hanem a múlt értelmezésére egy, politikai értékek és érdekek által meghatározott „látószög” és céltételezés alapján. Így van ez akkor is, ha egy politikai erő önmagának, s akkor is, ha ellenfelének teremti meg a hagyományt. Tehát nem a múlt, hanem a jelenre és a jövőre irányul. Ezért gondoljuk, hogy a hagyomány a politika és nem a történettudomány kategóriája, e tevékenység nem a tudományos, hanem a

politikai gondolkodás körébe tartozik, ezen belül értelmezhető.

Megelégedésünkre szolgál, hogy a kötet tanulmányai jórészt mentesek a tudományon kívüli szempontoktól. A történettudomány eredményeit foglalják össze a szélesebb olvasóközönség számára, s ez akkor is jó eredmény, ha nem kapunk választ a mi a magyar jobboldali hagyomány kérdésére. (*Romsics Ignác szerk.: A magyar jobboldali hagyomány, 1900-1948, Osiris Kiadó, 2009., 576 oldal*)

Schlett István
egyetemi tanár

Versengő városok.

A várostárségi versenyképesség társadalmi tényezői

A Dialóg Campus Kiadó *Studia Regionum* sorozatának legújabb kötete a várostárségi versenyképesség társadalmi tényezőit elemzi. A szerkesztő, Szirmai Viktória professzor asszony valóban alkotó szerkesztő volt. Felvázolt egy tanulmányértékű kutatási koncepciót erős nemzetközi szakirodalmi, elméleti és módszertani megalapozással – ez az első fejezet –, szervezett egy tizenkét főből álló kutatócsoportot – még csak nem is volt babonás, hogy vele együtt tizenhárman voltak –, és sokoldalú vizsgálattal kerestek választ az alapvető kérdésre: a globalizált világ városainak gazdasági versengése milyen társadalmi feltételek között sikeres, és a gazdasági sikert milyen társadalmi konfliktusok kísérhetik, gyengíthetik? A válasz elméletileg jól alátámasztott, és gyakorlati hasznú is: a vizsgálat kilenc, százezer lakosúnál népesebb magyar város várostárségi részletes elemzésén s összehasonlításán alapul, jól illusztrálva, hogy a társadalomtudományi kutatásokban az

alapkutatások alkalmazhatóvá tétele (a fejlesztési kutatás) viszonylag egyszerűen összekapcsolható folyamat. Itt azért megjegyzendő, hogy nemzetközi összehasonlításban csak egyetlen nagyvárosi régióról beszélhetünk (a budapestiről), a többi: viszonylag kis városok vonzásterületükkel, melyek az agglomerációvá válás különböző szintjéig jutottak csak el. A magyar városhálózat vizsgálatában természetesen indokolt e hazai városközpontok s vonzásterületük összehasonlító elemzése – még ha a nagyvárostárségi kifejezés (így, egybeírva) sérti a nyelvérzékemet.

A vizsgálati cél nagyon időszerű. A gazdasági versenyképesség vizsgálata ugyancsak elterjedt, a vállalati szinttől a nemzetgazdasági vagy multinacionális szintekig. A regionális tudományok művelői régiók és városok gazdasági versenyképességét mérlelik. E témában hazánkban is számos értékes mű született, hadd említsem, a teljesség igénye nélkül, Beluszky Pál, Horváth Gyula, Lengyel Imre, Nemes Nagy József, Rechnitzer János munkásságát. A versenyképességet, jól ismert, olyan gazdasági mutatók mérhetik, mint a gazdaság ágazati szerkezete, a tudásalapú ágazatok jelentősége, a munkaerő

képzettsége, az exporthányados stb. A gazdasági verseny befektetőért, piacokért, transznacionális hálózatok csomópontjaiért, végső soron, profitmaximalizálásért folyik. Ám a versenyben – minden versenyben – vannak győztesek és vesztesek. Úgy tűnik, egyre több a vesztes: a globális hálózatokból kinnrekedő városok, a sikeres városokban is az emelkedő ágazatokból – esetenként a helyi városi társadalomból – kiszoruló, a várostesten belül szegregálódó társadalmi csoportok. A gazdasági haszon maximalizálásának egyoldalúsága szaporodó társadalmi konfliktusokat okoz, roncsoolja a társadalom szövetét, ami a gazdasági sikert hosszú távon aláássa, közgazdasági szakszóval, negatív externáliákat jelentenek. A jelen világgazdasági válság ezt jól igazolja. Ezért nagyon időszerű a versenyképesség társadalmi tényezőinek alapos vizsgálata. Csak a társadalmilag (és környezeti szempontból) fenntartható gazdasági versenyképesség lehet tartós és sikeres, amint ezt a LEADER-program is megfogalmazza.

A kutatási megközelítésben számomra rokonszenves volt az erős terepi munka. A kutatók a vizsgált településeket nem statisztikai adatsoroknak vagy tervdokumentációnak tekintették, hanem sokszínű, rétegzett, sokféle véleményű helyi társadalmaknak, életeli épített környezetnek. Több mint 5200 kérdőívet vettek fel és értékelték ki, 180 mélyinterjút készítettek. Megvizsgálták a kilenc várostárségi belső társadalmi-térbeli egyenlőtlenségeit (III. fejezet). Megismertették a helyi társadalom konfliktusérzékenységét, a konfliktusokra adott válaszokat (IV. fejezet). Nagyon eredeti az V. fejezet: a helyi elit versenyképesség-felfogásával, a civil szervezetek működésével, a lakosság városával kapcsolatos elégedettségével foglalkozik. Nem gyakori eset, hogy nemcsak a kutatók véleményét

ismerjük meg a városok versenyképességéről, hanem a helyben élőket is; e kétféle vélemény nem mindég esik egybe. Akarnak-e a helybeliek versengeni s mely célokért? Jellemző például, hogy a lakossági kérdőívek kiértékelése szerint csak nagyon kevesen kötik össze a település fejlődését a helyi gazdaság teljesítőképességével, a multinacionális vállalatok letelepítésétől pedig kifejezetten idegenkednek. A város fejlődése szempontjából a válaszadók a legfontosabbnak a város szeretetét vélik (hogy lakói szeressenek ott élni), azután – sorrendben – a közbiztonságot, az életminőség javítását és az egészségügyi ellátás színvonalát. Csupán az elégedettség listán jelenik meg előkelő helyen gazdasági szempont: sokan elégedetlenek a munkalehetőségekkel. A nagyvárosi elit véleményében (az elit tagjaival mélyinterjúk készültek) már erős a gazdasági szempont: a legfontosabbnak a helyi kis- és középvállalatok támogatását tartják, s előkelő helyen áll a felsőoktatási intézmények, a K+F szektor jelenléte, fejlettsége is. Unikális annak vizsgálata is, hogy hogyan változnak a vélemények, preferenciák a nagyvárosi régiókon belül, attól függően, hogy a válaszadó hol lakik: a belvárosban, az átmeneti övezetben, külvárosban; fejlett vagy elmaradott városkörnyéki településekben. Versenyképességi sorrendet is felállítottak a kilenc nagyvárosi térség között. Érdekes a gazdasági és a társadalmi versenyképesség szétválása. A gazdasági versenyképesség szempontjából az elmúlt évtizedben Budapest és Győr egymást váltogatva vezette a mezőnyt, míg a társadalmi versenyképesség szempontjából a fővárosnak csak az ötödik–hatodik hely jutott, jelezve, hogy egyetlen globális nagyvárosunk nemcsak a tőkét s az innovációkat, de a társadalmi konfliktusokat is koncentrálna. A budapesti agglomerációs gyűrű viszont – erős